

TEN GELEIDE

L. CANDAU
Voorzitter

1. IN MEMORIAM

Eens te meer buigen wij het hoofd voor de menselijke lotsbestemming. Op 13 juni j.l. overleed in het AZ-VUB ons oud kernlid Willy Van Bamis (Londerzeel 22 juni 1932 – Jette 13 juni 2006).

De uitvaartplechtigheid vond plaats op maandag 19 juni in het crematorium van Vilvoorde.

Wegens tijdsnood was het niet meer mogelijk een delegatie samen te stellen. Daarom heb ik als afgevaardigde van LACA het stoffelijk overschot van onze goede vriend persoonlijk een laatste groet gebracht op 17 juni in het mortuarium van het ziekenhuis en blijken van medeleven verzonden aan de nabestaanden van de overledene.

Willy heeft ruim acht jaar deel uitgemaakt van het kernteam van LACA. Hij was geen intellectualist, eerder een gedreven man van de praktijk. Die gedrevenheid uitte zich dan ook in zijn hobby-activiteiten. Bij LACA maakte hij zich verdienstelijk door regelmatig mooie foto's te maken om artikels op te smukken in LACA Tijdingen. Hij was ook steeds beschikbaar om de handen uit de mouwen te steken bij diverse LACA-activiteiten.

De laatste jaren had hij afgehaakt. Onzekerheid over zijn gezondheid kwelde hem.

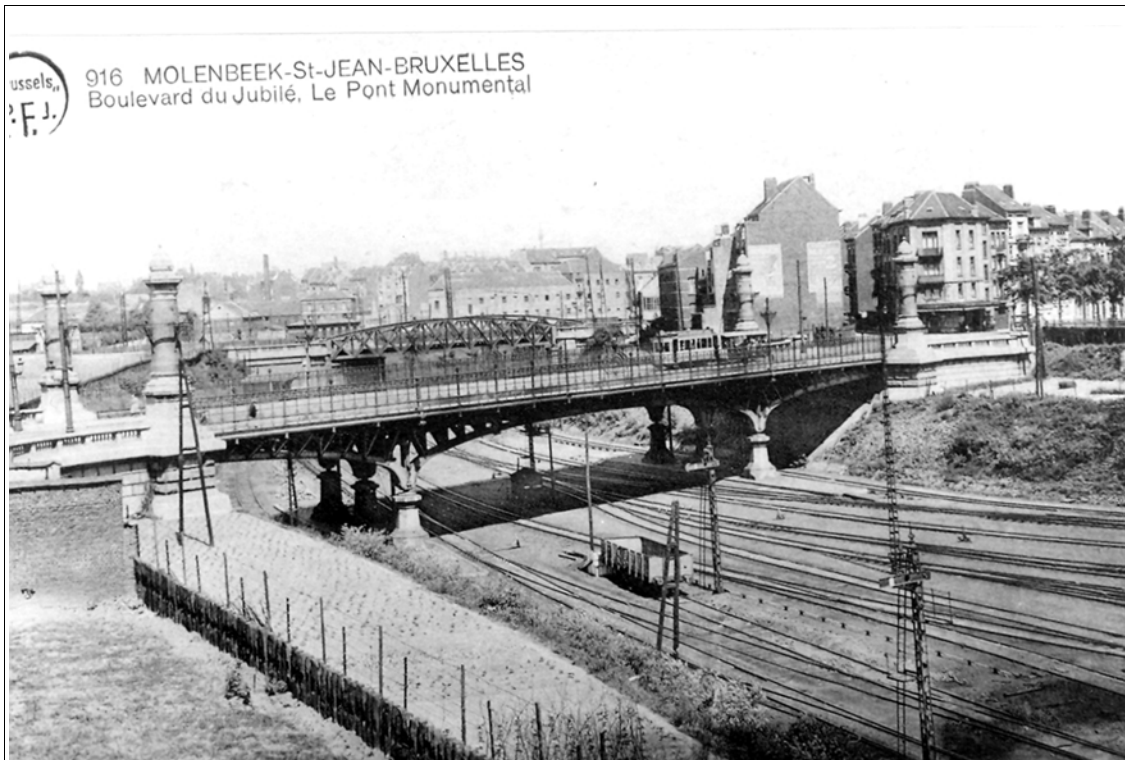
Wij houden aan Willy een bijzondere en dankbare herinnering over. Aan zijn beide dochters, hun respectievelijke echtgenoten en kinderen, alsook aan al hun familieleden biedt LACA langs deze weg oprechte gevoelens van medeleven aan, wensen ook voor sterkte in de rouw om hun geliefde vader.

Willy's naam moet toegevoegd worden aan de galerij van de intussen reeds verdwenen maar uiterst adequate LACA-medewerkers. We vergeten hem nooit!

2. BESCHERMD ERFGOED

Uit de media (De Standaard 17/18 juni 2006) werd recent vernomen dat de Brusselse regering voor twee bijzondere bouwconstructies de beschermingsprocedure heeft ingezet. Zodra het beschermingsbesluit definitief is (september 2006?) kan het Gewest instaan voor de restauratie ervan. Laat ons hopen! Volgende kunstwerken komen in aanmerking:

- **De brug over de spoorweg naar het station Tour en Taxis**

Uit coll. J. Boterdael, Molenbecca

Deze brug is historisch, technisch en bouwkundig belangrijk. Zij werd in 1905 gebouwd. Zij verbindt de Jubelfeestlaan met de Emiel Bockstaellaan en ligt op de grens tussen Laken (nu Brussel Stad) en Molenbeek. Zij is versierd met vier marmeren zuilen.

Ingenieur P. Gillet, directeur van de gemeentewerken van Laken, deed er in 1905 ("Les Transformations de Laeken", in: Annales des Travaux Publics de Belgique, fascicule 3) bepaald lyrisch over. De brug, die door het Bestuur van de Spoorwegen moest aangelegd worden, was toen volop in aanbouw. "Le viaduc dans la traverse de l'avenue de 30 mètres, est du système cantilever, la travée centrale ayant 40 mètres de portée et les travées des rives chacune 20 mètres. Les culées reposent directement sur le limon hesbayen des talus, tandis que les piles, au fond de la tranchée, sont assises sur pilotis. Trois arcs supportent le tablier de 20 mètres de largeur. Le nombre restreint de ces arcs, la forme élégante qui leur a été donnée, le choix rationnel des garde-corps, quatre pylônes de forme harmonieuse se dressant sur des culées à ornementation simple mais cossue, donneront à cet ouvrage un cachet architectural faisant honneur à l'auteur du projet, M. l'ingénieur Bruneel. Sans nul doute, ce sera le plus beau viaduc de l'agglomération bruxelloise, et M. Bruneel a d'autant plus de droits aux félicitations que son oeuvre sera découverte de tout le port et même

sans doute du haut de la ville, d'où il formera le fond d'une magnifique perspective."

Op de prachtige postkaart hierbij ziet men op de achtergrond nog de in-tussen verdwenen metalen constructie van de verkeersbrug over dezelfde spoorlijn die de Antoine Clessestraat kruist.

- **De Alban-Chambon doorgang aan de spoorweg op de Koninginnelaan**

LACA heeft al herhaaldelijk aandacht besteed aan dit kunstwerk, laatst nog in LACA Tijdingen van juni 2004 met de onheilspellende titel: "De verloederding van de Alban-Chambon doorgang blijft duren".

Vroegere bijdragen erover verschenen in maart 1992 (Daniel Van Krieking en Leon Candau over de voetgangerstunnel), juni 1993 (Daniel Van Krieking over de tunnel van de Koninginnelaan), september 1998 (Gustave Abeels over "De tunnel van de Koninginnelaan"), juni 2001 (Gustave Abeels over "Grootse werken in Laken").

Ons werkend lid Steph Feremans brak in het laatst verschenen julinumnummer van "De Nekker" nog een lans om de unieke doch verloederde lantaarnpaal – ook ontworpen door Chambon – in de restauratie op te nemen. Daarover werden al jaren positieve beloften verspreid.

DE VOETGANGERSDOORGANG

De voetgangersdoorgang, omstreeks 1911,
naar een glasnegatief van
Alban Chambon zelf
(Brussel, Sint-Lukasarchief)

Oorspronkelijk!!!

Huidige toestand!!! (foto Steph Feremans)

Ingang vd tunnel (foto Steph Feremans)

Binnenzicht tunnel (foto Steph Feremans)

3. EN WAT MET DE DELHAIZE GEBOUWEN IN DE KANAALZONE?

De vastgoedgroep Atenor plant een groot woon- kantoor- en handelsproject in de zone, begrensd door de Willebroekkaai, de Akenkaai en het Redersplein (18 ha).

In deze zone bevinden zich de vroegere reusachtige magazijnen van de groep Adolphe Delhaize. Deze groep splitste zich, meer dan honderd jaar geleden, af van de groep Delhaize De Leeuw.

De gebouwen van de eerstgenoemde groep behoren tot de archeologische erfgoedgeschiedenis van Brussel. Daarom werkt Brussel momenteel aan een Bijzonder Bestemmingsplan voor deze wijk. Ook de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is voorstander om niet alleen het kantoorgebouw – waarin 22 Art Nouveau sgraffiti van de hand van de befaamde architect Paul Cauchie zich bevinden – maar zelfs het ganse complex te beschermen. De erfgoedvereniging Pétitions – Patrimoine stelde overigens in een rapport vast dat de hele site op architecturaal vlak zeer interessant is. En waarom niet ineens het aanpalende memorabele café “In de Scheepvaart” redden?

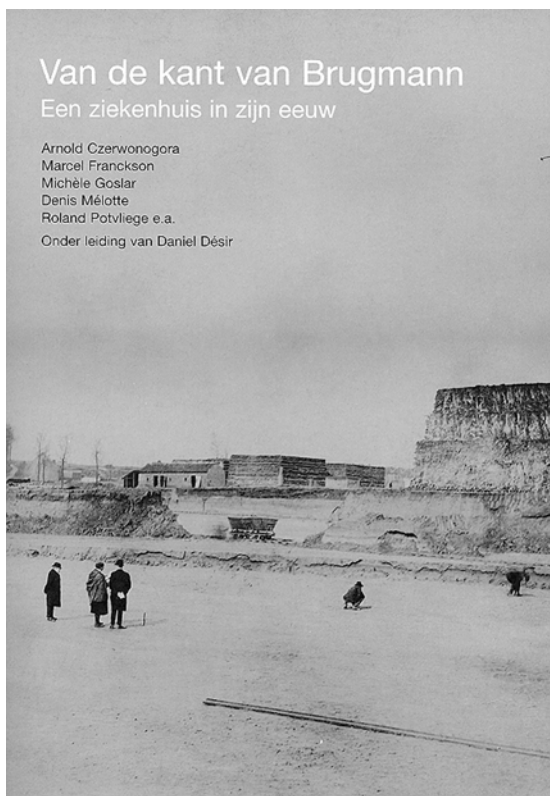
De Staatssecretaris voor Monumenten en Landschappen houdt momenteel de boot nog af – maar binnenkort moet de knoop hoe dan ook doorgesneden worden. LACA kijkt met nieuwsgierigheid uit naar deze belangrijke stap.

(Bron: Steven Van Garsse in: Brussel Deze Week, 20 april 2006)

4. BESPREKING VAN TWEE RECENT VERSCHENEN BOEKEN

- **Van de kant van Brugmann – Een ziekenhuis in zijn eeuw.**
(Brussel: Editions Ercée ASBL, 2006, 127 p.)

Het hieronder becommentarieerde werk is een jubileumuitgave alhoewel dit op de omslag niet uitdrukkelijk vermeld wordt. Op de laatste bladzijde (127) wordt discreet vermeld dat de druk voltooid is op 13 maart 2006 in het jaar van het eeuwfeest van de beslissing door de Algemene Raad van de Godshuizen van Brussel (voorloper van het huidige OCMW) om een nieuw ziekenhuis te bouwen.

In een inleidende verantwoording van de hand van Dr. Daniël Désir, Algemeen directeur van het Universitaire Brugmann-Ziekenhuis, wordt herinnerd aan de erbarmelijke toestand van de volksgezondheid in het begin van de 20e eeuw en de verouderde staat van de stedelijke ziekenhuizen. De grote Belgische steden beginnen stilaan met elkaar te wedijveren om aan die noden te verhelpen. In Brussel besliste de Algemene Raad van de Godshuizen aan Victor Horta, die intussen reeds een grote bekendheid had verworven, de opdracht toe te vertrouwen om in een park van 18 hectaren, gelegen aan de stadsrand (Jette), de plannen uit te werken voor de bouw van het Brugmann-Ziekenhuis.

Dit werd mogelijk gemaakt door het le-
gaat van de heer Georges Brugmann,
een Brussels zakenman en weldoener,

bedragende 10 miljoen franken (huidige waarde: 54 miljoen EURO), waarvan de helft voor de oprichting van een Brussels hospitaal (het terrein waarop het hospitaal werd opgetrokken werd later bij de Stad Brussel gevoegd).

Na de Eerste Wereldoorlog nam de moderne geneeskunde een hoge vlucht. De middenstand was in volle expansie en ook de arbeiders verenigden zich in stevig gestructureerde groepen. Het gevolg van dit alles was dat de vraag naar sociale zekerheid voor iedereen acuut werd. De openbare ziekenhuizen werden openbaar voor iedereen.

Na de Tweede Wereldoorlog zag de verplichte ziekteverzekering het licht en de geneeskunde ging met rasse schreden vooruit. Vanaf het begin van de 20^e eeuw hadden intussen de medische universitaire faculteiten het monopolie over de plaatsing van hun studenten in de openbare ziekenhuizen. Later begonnen ze met hun eigen ziekenhuizen met zeer vooruitstrevende infrastructuur. In 1973 kwam een einde aan deze expansie met de eerste petroleumcrisis. Sedertdien zijn er regelmatig wrijvingen tussen de gezondmakers van de openbare financiën en de verantwoordelijken voor de onderrichtsziekenhuizen.

Tegen deze achtergronden speelt de opbouw en de geschiedenis van het Brugmann-hospitaal (geopend in 1923) zich af.

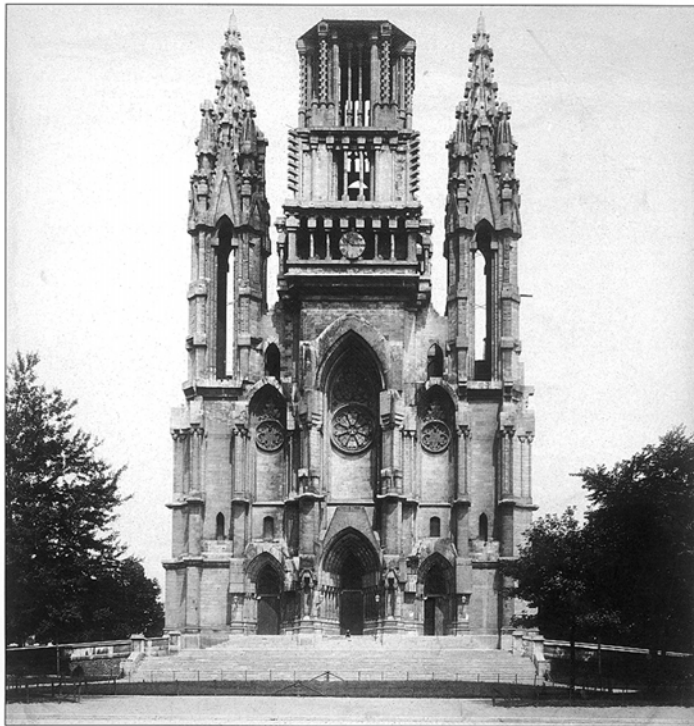
In het boek wordt op treffende wijze aangetoond dat ARCHITECTUUR, GENEESKUNDE, en MAATSCHAPPIJ zeer nauw met elkaar verbonden zijn. Ook werd de nadruk gelegd op de continuïteit van de uitzonderlijke beroepsfierheid en vakkennis van de personeelsleden op alle niveaus, vanaf het eerste uur tot en met de verantwoordelijken van vandaag.

Het concept van het boek mag wel origineel genoemd worden. Het heeft de vorm aangenomen van een verhalenbundel, samengesteld met woordenboekrubrieken, steeds verwijzend naar een van de drie hoofdthema's: architectuur, geneeskunde en maatschappij. Deze vorm bevordert dan ook het leesgenot.

Dit boek kwam tot stand als een groepswerk. Artsen, ingenieurs, historici en politici brengen korte getuigenissen en analyses aan. Het geheel van deze rubrieken geeft in grote trekken de geschiedenis van dit moderne ziekenhuis weer. De medische, sociale en politieke feiten die aangehaald worden hebben hun stempel gedrukt op de ontwikkeling van de instelling. Een prachtige reeks foto's wordt als illustratiemateriaal aan het boek toegevoegd. Op de kaft prijkt een foto van het opmeten van de ingang van het Brugmann Ziekenhuis op 29 februari 1908 (F. Moriau – Archieven OCMW Brussel) waarop men goed kan zien dat er toen op het terrein een grote steenbakkerij was. (Zie hierover de bijdrage van Robert Van den Haute: "Quand on cuisait des briques à Jette-Ganshoren", in: Ons Graafschap/Notre Comté, 1989.)

Dit boek is een zeer aangenaam leesbaar en leerzaam werk dat we onze leden bijzonder aanraden! Het is te verkrijgen tegen 15 € in de boekhandels: FNAC-City 2, Rogierplein, TROPISMES, Prinsengalerij 11, FILIGRANES, Kunstlaan 39/40 en LIBRIS, Espace Louise 40/42.

- **L'Eglise Notre-Dame de Laeken – un mémorial inachevé**
(Brussel: a.s.b.l. C.I.D.E.P., 2006, 180 p.)

L'EGLISE NOTRE-DAME DE LAEKEN

un mémorial inachevé

Eindelijk een degelijk onderbouwd en volledig werk omtrent de Onze-Lieve-Vrouwekerk van Laeken, ons overgemaakt door de Directie Monumenten en Landschappen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Dit in het kader van de uitwisseling van onze respectieve publicaties – waarvoor dank.

Sinds 1854 werden een twintigtal publicaties, artikels en studies uitgegeven over dit uitzonderlijke neo-gotische kerkgebouw (zij worden vermeld onder de rubriek bibliografie p. 176). Zonder twijfel heeft de grote restauratie van de kerk die momenteel in uitvoering is de uitgave van deze volledige studie geforceerd. Zij werd sa-

mengesteld en uitgegeven door de vzw CIDEP, het Centre d'Information, de Documentation et de l'Etude du Patrimoine van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Te bestellen door overschrijving van 45 € op rekening 652-2502050-17. Op de vraag of een Nederlandse vertaling tot de mogelijkheden behoort kon helaas geen uitsluitsel gegeven worden.

Het vooronderzoek van een dergelijk omvangrijk werk werd niet door één enkele vorser gerealiseerd. Vijf architectenateliers namen deel aan de wedstrijd, georganiseerd met het oog op de definitieve aanbesteding van de restauratiewerken. Hun respectievelijke studiebureaus hadden heel wat historisch materiaal verzameld en stelden het ter beschikking van het do-

cumentatiecentrum. Het werk moet beschouwd worden als een aangepaste neerslag van dit precieus materiaal.

Inhoudelijk werd het boek opgedeeld in drie grote onderdelen:

- I. De bouwgeschiedenis van de kerk
- II. Het monument en zijn versieringselementen
- III. Het voorspel tot de restauratie

In deel I worden volgende aspecten belicht:

- een memoriaal voor de eerste Belgische Koningin
- keuze van een inplanting
- de architectenwedstrijd – organisatie en reglement
- de moeilijkheden rond de materiaalkeuze (steensoorten)
- de laureaat van de wedstrijd: Jozef Poelaert
- de stijlkeuze – kritische beschouwingen over het werk van Poelaert
- de funderingen
- het opstarten van de bouwwerf
- stenen en metselwerk
- Poelaert betrokken bij een rechtszaak
- De voortzetting van de werkzaamheden
- Het vertrek van J. Poelaert en daarna (1865 – 1872)
- Architect A. Trappeniers en de inhuldiging van de kerk
- Onderhoudswerken en afwerkingsprojecten onder architect De Curte
- De rol van Koning Leopold II

Deel II:

- De binnenversiering van de kerk
- Glasramen en de Koninklijke crypte

Deel III:

- Wat moet behouden blijven?
- Moet het gebouw alsnog afgewerkt worden?
- De gebruikte steensoorten volgens historische bronnen
- Identificatie van de gebruikte steensoorten
- Beschrijving van de aantastingsverschijnselen
- De reinigingsprocedure
- De restauratie van de stenen
- De leien dakbedekking

We zeiden reeds bij de aanvang dat het boek stevig onderbouwd is. Inderdaad, er worden 144 voetnoten aan toegevoegd, verwijzend naar diverse bronnen: boeken, archiefdocumenten, gouvernementele bescheiden, enz. Heel wat onder hen bevatten uitvoerige, interessante randinformatie.

Het boek is ook rijkelijk geïllustreerd met prachtige foto's, documenten en plannen. Belangwekkend is bijvoorbeeld een basiskaart van het kerkgebouw (pp. 136 en 137). Zij steunt op een visuele identificatie van de bestaande toestand, vergeleken met de archiefdocumenten.

Ook hier hebben we te maken met het resultaat van een groepswork. De algemene leiding werd toevertrouwd aan de heer Christian Spapens, architect-urbanist. De definitieve redactie stond onder leiding van de heer Charles Gombert, kunsthistoricus. De adaptatie van de informatie ter beschikking gesteld door de architectenbureaus werd nauwkeurig nagetrokken door voornoemde kunsthistoricus. Het historische gedeelte steunt voornamelijk op de teksten van de heer F. Brancaccio die scrupuleus de archieven natrok. Hierdoor werd het mogelijk het verloop van de bouwwerf te beschrijven. Het deel gewijd aan de versieringen van het gebouw herneemt in grote lijnen de studies van de heren J.- M. Gdalewitch, P. de Hennau en D. de Crombrugghe. De teksten met betrekking tot de gebruikte steensoorten zijn van de hand van de heren G. Conde Reis en M. N. Martou. De heren G. Marcipont en G. te Kolste behandelden de verweringsverschijnselen van de stenen.

Voorwaar een groep specialisten die alle lof verdienen voor hun onderzoekswerk. Deze uiterst verhelderende studie zal ongetwijfeld onze kennis van de Lakense kerk verdiepen.

Zij wordt toegevoegd aan het boekenbestand van LACA.

5. NIEUWS OVER DE LACA-BOEKENPLANK

Met de tijd is na 17 jaar het boekenbestand van onze Geschied- en Heemkundige Kring sterk aangegroeid. Onlangs nog heeft mevrouw weduwe DILLEN-PULINCKX een 140-tal werken uit de nagelaten boekenverzameling van haar betreurde echtgenoot aan LACA geschonken. Langs deze weg wensen wij haar nogmaals hiervoor te danken.

Wij vinden het wel spijtig dat we niet over de mogelijkheden beschikken om deze werken, waarvan een groot deel over Laken handelt of ernaar refereert, voor onze leden toegankelijk te maken. Ons kernteam staat echter unaniem positief tegenover de optie om de collectie geheel of gedeeltelijk onder te brengen in de Nederlandstalige bibliotheek van Laken als een "fonds LACA". Dit in navolging van de VVF-afdeling Brussel.

In het najaar zullen besprekingen gevoerd worden om tot een overeenkomst te komen.

De dienstverlening aan onze leden (en niet-leden) zou zo aanzienlijk verruimd kunnen worden. Meer hierover later.

6. HET DIGITAAL GEHEUGEN VAN LAKEN. EEN STAND VAN ZAKEN

In LACA Tijdingen van juni 2005 kondigden wij de start aan van een project, in samenwerking met het Gemeenschapscentrum Nekkersdal, om een website op te bouwen in navolging van deze van het Gemeenschapscentrum De Zeyp van Ganshoren, die daartoe een hoogst originele methode had ontworpen en laten ontwikkelen.

In LACA Tijdingen van maart 2006 konden we met een zekere fierheid melden dat de website www.laken-ingezoomd.be operationeel was en er reeds een 1200 afbeeldingen op stonden.

Dat was grotendeels het werk van onze secretaris Wim van der Elst, die hiervoor geput had uit zijn eigen verzameling, maar ook uit de grote voorraad illustraties die de vorige jaren in LACA Tijdingen gepubliceerd werden en die op PC opgeslagen zijn van toen het tijdschrift digitaal werd gemaakt. Die kwamen vooral uit de collecties van onze werkende leden Eric Christiaens en Daniel Van Kriekinghe.

Maar we hebben gestadig voort gewerkt. Einde juli staan er een 1665 foto's op de website (voorlopig hebben we enkel foto's opgeladen, nog geen andere documenten, tijdschriften, filmen, enz.).

Belangrijk is dat we de medewerking hebben gekregen van enkele LACA-leden. Pierre Schacht heeft al 144 afbeeldingen bezorgd uit zijn bijzonder rijke collecties. Rik Pessemier heeft 60 afbeeldingen ingestuurd van de Fransmanstraat, waar hij geboren is en nu nog woont en een meubelzaak uitbaat.

We vestigen er ook de aandacht op dat, om overlappingsen te vermijden, de meeste foto's van de Mutsaard niet op de website van Laken staan maar op de gelijkaardige van het Gemeenschapscentrum Heembeek-Mutsaard, die trouwens eveneens door Wim van der Elst beheerd wordt: www.heembeek-mutsaard-ingezoomd.be. Om een idee te geven: er staan 106 foto's op van de vroegere scoutsgroep van de Mutsaard, 77 van de meisjes-Chiro, 73 uit de geschiedenis van het Assumpta-lyceum.

In totaal staan er op die website al meer dan 1800 afbeeldingen, dat is meer dan op die van Laken. Dat is in hoofdzaak te danken aan een groot aantal familie-albums uit Heembeek, waarvan we de foto's hebben mogen inscannen. Dat ontbreekt jammer genoeg nog voor Laken. Daarom her-nieuwen we onze oproep om ons originele foto's te bezorgen. U kunt ze laten inscannen bij Wim van der Elst, Meiselaan 91, 1020 Brussel (02.268.72.16) na afspraak en kunt ze onmiddellijk weer mee nemen. Maar u kunt dan tevens meer uitleg geven over wat of wie op de foto staat, wanneer ze ongeveer genomen is, enz.

Ter herinnering nog eens: om de website te bekijken moet u niet inloggen of een paswoord aanvragen, dat is enkel nodig als u zelf afbeeldingen wilt op de website plaatsen.

U gaat gewoon naar de website op internet, komt na de intro op de welkom-pagina, kiest daar voor digitaal geheugen en dan voor foto's. Dan kunt u keuzes maken volgens verschillende criteria, zoals wijken, straatnamen, verenigingen, gebeurtenissen, sectoren, gebouwen en monumenten, en nog veel meer. Een tweede zoekmogelijkheid die op dezelfde pagina wordt aangeboden is op basis van een woord van minstens vier letters.

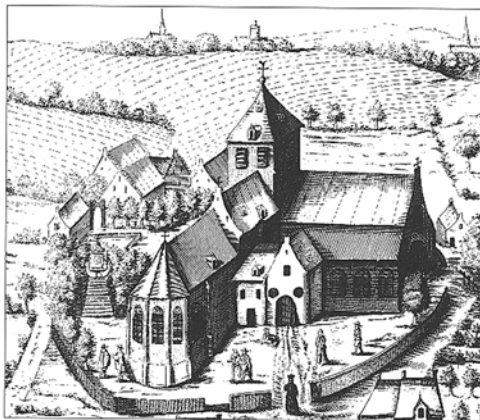
KORTELINGEN VERSCHIJNT:

"L'HISTOIRE DE LAEKEN-NOTRE-DAME A VOL D'OISEAU" van PIERRE VAN NIEUWENHUYSEN

L. CANDAU

L'histoire de Laeken-Notre-Dame à vol d'oiseau

par Pierre Van Nieuwenhuysen

L'ÉGLISE DE LAEKEN EN 1659, D'APRÈS SANDERUS.

«Comité de Jette» asbl
2006

De heer Pierre Van Nieuwenhuysen heeft zich steeds zeer nauw betrokken gevoeld bij onze Geschied- en Heemkundige Kring LACA, en dit vanaf het ontstaan van de vereniging.

Hij is echter ook al jaren lang actief als vice-voorzitter van de heemkring "Graafschap Jette" en heeft als auteur al meerdere interessante werken gepubliceerd.

Bovendien verrichtte hij gedurende meer dan vijftien jaar diepgaand onderzoek in talrijke archiefbestanden ter voorbereiding van zijn omvangrijke doctoraalscriptie "Toponymie van Laken", die hij in 1998 verdedigde aan de U.C.L. te Louvain-la-Neuve.

Wie is er derhalve beter geplaatst om een beknopte samenvatting uit te werken van de historische evolutie van Laken door de eeuwen heen en aan te bieden aan een ruim publiek?

We overlopen even de inhoud van het mooi uitgegeven werkje (32 blz. tekst met illustraties in zwart-wit en 12 gekleurde afbeeldingen).

Na een vlug overzicht van de prehistorie en de Gallo-Romeinse periode gidst hij de lezer doorheen de daaropvolgende negen eeuwen. Hij verhel-

dert de oorsprong van de naamvorming "LAKEN" en schetst vervolgens het religieuze verleden van deze lokaliteit.

Daarna verklaart hij de term "Lakense Heptarchie" – een groepering van zeven heerlijkheden, in handen van opeenvolgende instellingen (Abdij van Groot-Bijgaarden) en Brusselse notabelen. Deze toestand bleef bestaan tot het einde van het Ancien Régime.

Vervolgens beschrijft hij in treffende bewoordingen de wisselvalligheden die de Lakenaars ondergingen tussen de XVe en de XVIIIe eeuw. Hij schenkt ook aandacht aan het lokale wegennet en de grensevolutie van het dorp. Hij besteedt aandacht aan het drievoudige karakter van Laken: landelijke -, commercieel-industriële -, en residentiële aspecten.

Hij sluit het overzicht af met de twintigste eeuw en vermeldt uiteraard de annexatie van Laken door de Stad Brussel in 1921.

Er werd reeds heel veel over Laken gepubliceerd maar sinds Arthur Cosyn in 1904 het boek "Laeken Ancien et Moderne" uitgaf werd er nooit meer een poging ondernomen om een aan de huidige tijd aangepast beknopt overzicht van de boeiende geschiedenis van Laken aan te reiken. Wat zei Oscar Wilde ook weer? "De enige plicht die we tegenover de geschiedenis hebben, is haar te herschrijven." Pierre Van Nieuwenhuysen wist een leemte op schitterende wijze op te vullen!

Wat onze fierheid bijzonder streelde is het feit dat de auteur op p. 32 de lezer attent maakt op het bestaan van LACA en zijn driemaandelijks tijdschrift "LACA Tijdingen". Wij bestaan reeds gedurende zeventien jaar en er werd ondertussen al heel wat heemkundig materiaal aan het licht gebracht. Het haast volledig vernieuwde kernteam is bekwaam en stevig gemotiveerd om op de ingeslagen weg verder te gaan en zelfs door de aanwending van actuele technieken nog betere resultaten na te streven.

Het boekje zal verschijnen op 16 september e.k.

Men kan het rechtstreeks afhalen tijdens de Open Monumentendagen op 16 en 17 september in het Museum van het "Graafschap Jette" in de oude abtswoning van de Dielegemabdij (J. Tiebackxstraat 14 te 1090 Jette).

PRIJS : 10 €.

Het boek is ook nadien nog te koop op hetzelfde adres tegen dezelfde prijs. Het Museum is dagelijks open, behalve op maandag en feestdagen, van 10 tot 17 uur.

Bestellen kan ook door overschrijving van **12 €** op rekening van de vzw. Graafschap Jette **000-0163075-18**. Het boek wordt dan per kerende post toegestuurd.

Beslist doen... het is de moeite waard!

DE CAMPAGNES PIERS EN MEEUS EN ANDERE VERDWENEN CAMPAGNES TE LAKEN

Wim van der Elst

Ons LACA-lid Pierre Schacht bezorgde ons kopie van enkele uitzonderlijke documenten, waarvoor dank. Ze komen, volgens de titelplaat, uit:

"VERZAMELING DER MERKWAARDIGSTE GEBOUWEN IN HET KONINGRIJK DER NEDERLANDEN", door J.P. GOETGHEBUER, professor in de bouwkunde, mede-bestuurder van de Koninklijke Maatschappij der Schoone Kunsten te Gend, enz.

Uit het Fransch vertaald door J. Haefkens.

TE GEND, ter drukkerij van A. B. Steven, Predikheerenkaai, MDCCCXXV (dat jaartal 1825 is vermoedelijk een drukfout, het zal eerder 1827 of 1828 moeten zijn).

Hierin vindt men bij PLAAT XCVIII een beschrijving van een:

Lustpaviljoen te Laken

Schoonenberg: Campagne Piers in 1827 volgens Goetghebuer (uit collectie Pierre Schacht)

“Deze schoone woning, op het kanaal van Brussel, is in 1819 en 1820, op de teekeningen van wijlen den Heer F. Verly, voor den Wel Ed. Heer Emm. Piers, van Gend, gebouwd geweest; reeds over vele jaren deed de eigenaar de stallingen en koetshuizen bouwen, welke op eene aangename wijze verheven zijn, en waar men ondertusschen eene woning beschikte, in afwachting dat men het paviljoen, dat wij hier beschrijven, gebouwd had; dit paviljoen vereenigt den rijkdom der meubelen met de sierlijkheid der vormen.

De tuin, ofschoon niet ruim, biedt nogthans eene oneindige verscheidenheid aan, door de verrukkende zigtpunten op het huis van wijlen den Heer Meeus, thans afhingende van het Koninklijk Paleis, op de kerk van Laken en een deel der stad Brussel. In allerhande rigtingen doorloopt het water der Senne den tuin; men gaat er over op eene ijzeren brug, vanwaar men aanstonds de uitgebreide weiden ontdekt van de gemeente van Scharbeke, wier toren zich aan den zigteinder vertoont; daarna beklimt men allengs de met heesters en veil beplante rots; de takken welke als kransen nederhangen, worden terug gekaatst in het helder water dat onder de grot vloeit, vanwaar het gezigt zich uitbreidt tot op Brussel en deszelfs voornaamste gebouwen. De wandeling wordt, langs rijkbeplante wegen, verlengd naar den tempel van Flora, bij welken het borstbeeld van Delille is geplaatst; verder ligt eene gothische brug over een meer, op wiens boorden men eene grafnaald ziet aan Kent toegewijd; daarna komt men aan het Hollandsch huis, vanwaar het oog zich met genoegen wendt op den Zonnentempel van het Koninklijk Paleis van Laken, waaraan dit paviljoen behoort, sedert dat Zijne Majesteit zich dit gebouw, in 1825, heeft doen aankopen.”

Men moet zich dit paviljoen voorstellen naast de toen nog erg smalle vaart, waar deze komende van de Lakenbrug van richting verandert om naar de voorhaven te voeren, tussen de Koninklijke Halte en de Zonnetempel, en vermoedelijk dicht bij deze laatste. De Zonnetempel die reeds uit de Oostenrijkse periode dateert, is nu goed te zien van op de tram 52 sinds die langs de Werkhuizenkaai aan de overkant van het kanaal rijdt.

Het domein Piers werd zoals in de tekst staat door koning Willem I aangekocht en was in tegenstelling met het Koninklijk Domein dat na de verbeurdverklaring van de bezittingen van Napoleon staatseigendom werd, zijn privé-bezit. Het zou juridisch pas later bij het Koninklijk Domein gevoegd worden, nadat er een conventie was gesloten tussen België en Willem I waardoor deze vergoed werd voor zijn bezittingen in ons land.

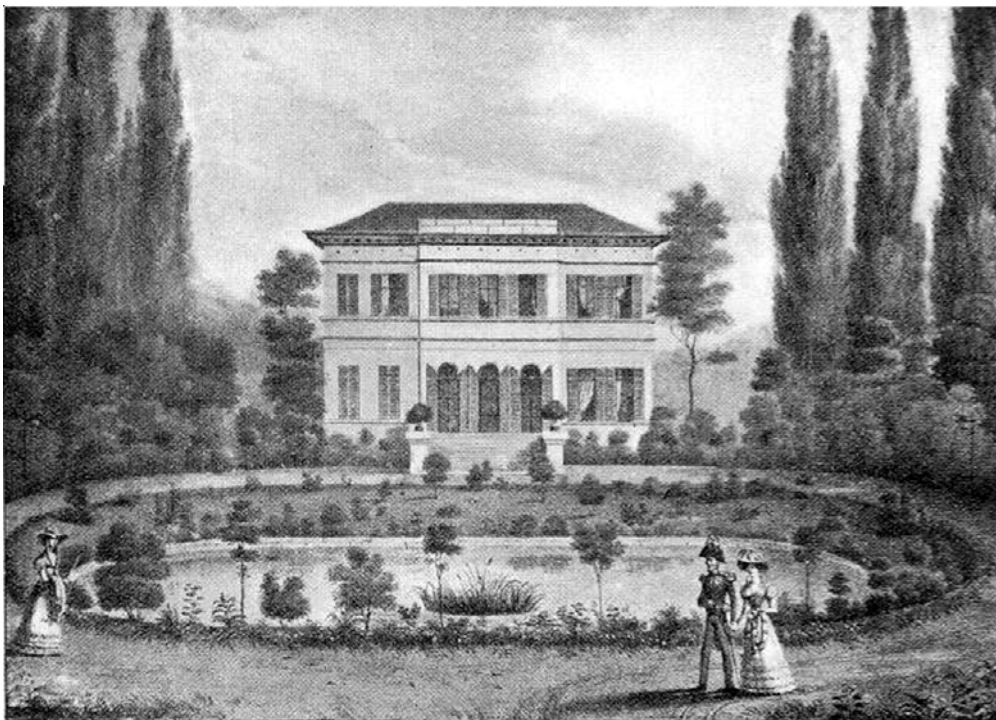
De campagne Piers bestond volgen Cosyn nog in 1904. We weten niet wanneer ze verdwenen is. Er was ook een Pierspoort of grille Piers die toegang gaf tot de Vilvoordsesteenweg langs de vaart, en die langer bestaan heeft dan het paviljoen zelf maar ook afgeschaft is.

Ons LACA-lid Pierre Van Nieuwenhuysen gaf ons bereidwillig de toelating zijn kaart met de toponiemen van het Koninklijk Park (voortaan kaart PVNH) af te drukken, waarvoor dank.

Hierop ziet men zowel de campagne Piers als de Piersvijver en de Pierspoort, onderaan aan de vaart.

Het Hollands huis waarvan sprake wordt ook de Hollandse hoeve genoemd. Ze werd inderdaad door Willem I opgetrokken voor zijn dochter prinses Marian (1810-1883). Onder Leopold I werd er een schaapskooi van gemaakt. Vandaar dat het grasland dat zich uitstreckte in de richting van de Koninklijke Halte ook Schapenplein werd genoemd.

Op de kaart PVNH ziet men het liggen boven de campagne Piers.

Schoonenberg – Campagne Meeus rond 1827 (uit A. Cosyn)

De campagne Meeus was vroeger het buitengoed van Maximilianus Delfosse. Het werd, blijkbaar na de dood van de heer Henri Meeus (die wij niet met zekerheid kunnen identificeren, want het is een zeer uitgebreide familie met grondbezit in de wijde omgeving), door koning Willem I aangekocht. Prins Frederik woonde er dan 's zomers. Het was gelegen aan de oude steenweg naar Meise en strekte zich uit tot waar het Onze Lieve Vrouwvoorplein en de nieuwe kerk zouden komen. We hebben er een lithografie van teruggevonden, gemaakt door J. Goubaud naar een tekening van Lauters en Peetermans, omstreeks 1827.

A. Cosyn noteerde in "Laeken Ancien & Moderne" uit 1904 een getuigenis van J. Bogaerts:

“Verder (voorbij het Onze Lieve Vrouwvoorplein, langs de Koninklijk Parklaan), op een afstand van de straat, verhief zich de campagne Meeus, waar onder meer dokter Carswell verbleven heeft. In 1866 heeft men er choleralijders verpleegd. Er schieten nog twee bescheiden paviljoenen aan de straat van over, ze dienden als stal en opbergruimte.”

Nu moet men niet denken dat we daarmee rond zijn met de campagnes in Laken. Pierre Van Nieuwenhuysen noteerde er in zijn doctoraatsthesis “Toponymie van Laken” niet minder dan 31, en daar zouden er allicht nog aan toegevoegd kunnen worden. Het was ook geen exact juridisch begrip, in enge zin zou men kunnen stellen dat het om weekendverblijven ging, maar sommigen ervan waren zonder twijfel permanent bewoond.

Ook de naamgeving biedt geen zekerheid: gewoonlijk gaat het om de naam van de eigenaar of de bewoner, maar niet noodzakelijk de eerste. Vandaar ook dat hetzelfde buitenverblijf in de loop der jaren verschillende keren van naam kon veranderen, naar de nieuwe eigenaars of bewoners. Pierre Van Nieuwenhuysen geeft volgende alfabetische opsomming:

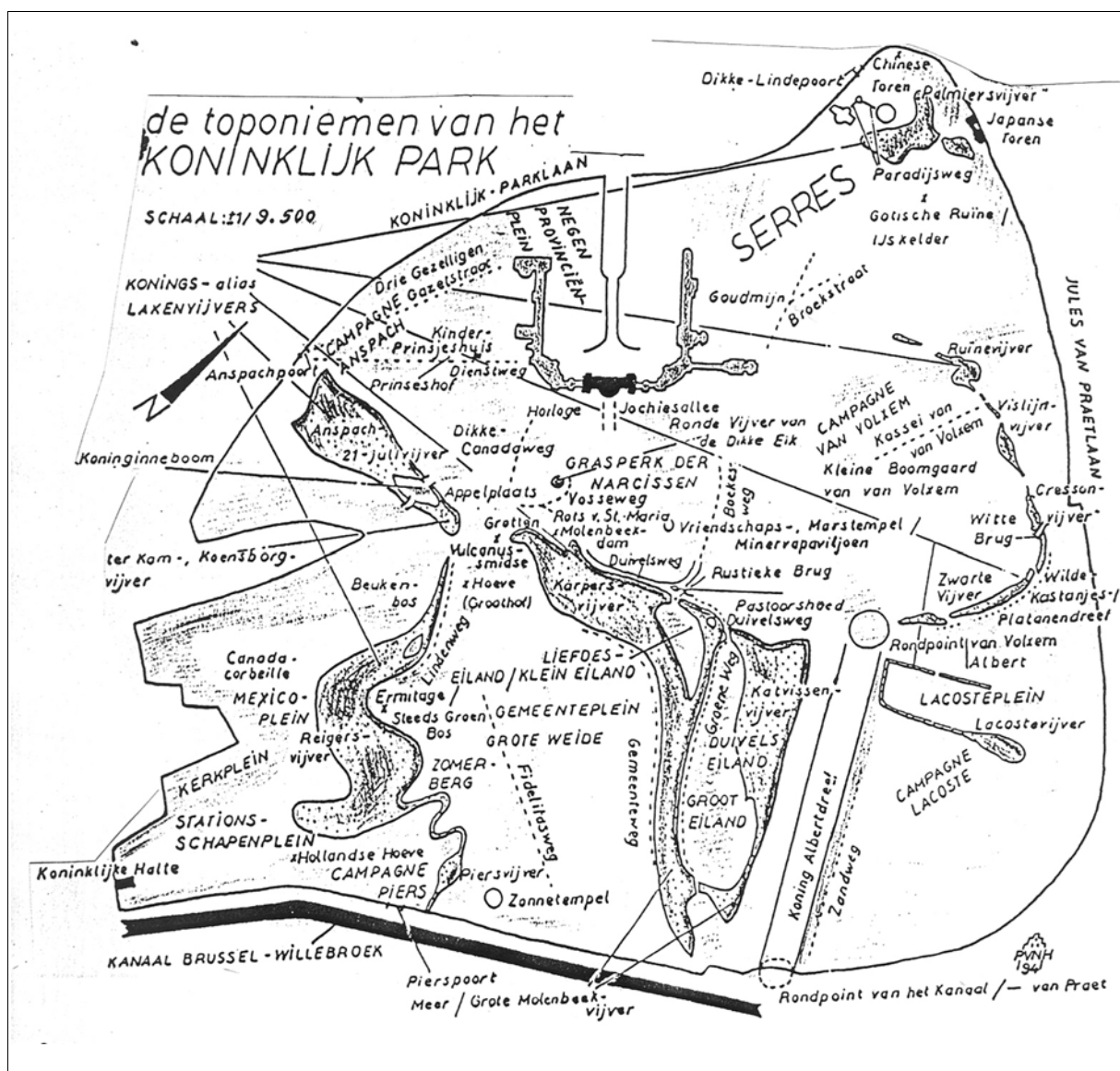
- ♦ campagne Debast (voor het Rode Huis, in 1845 gekocht door Barthélémy Constantin Debast)
- ♦ campagne De Brunner (1878, bij het Koninklijk Domein)
- ♦ campagne Decelles (1833, waarschijnlijk identiek met het Abeelenhof en de latere campagne de Fierlant)
- ♦ campagne de Fierlant (1855, volgens A. Wauters identiek met het Abeelenhof)
- ♦ campagne de Latour (rond 1880, in de nabijheid van de Valmolen)
- ♦ campagne de Munck (1850, tussen het gehucht Klein Boomke en het dorpscentrum))
- ♦ campagne de Reus (1836, de latere campagne Waefelaer)
- ♦ campagne De Visch (1890, in 1868 gekocht door Alexandre De Visch-Nerinck))
- ♦ campagne Evenepoel (1840, op het pleintje boven het begin van de Niellonstraat. In 1902 afgebroken voor de verlenging van de Emile Bockstaellaan)
- ♦ campagne Fologne (1890, in de Medoristraat 104)
- ♦ campagne Fransman (1878, afgebroken voor de bouw van de nieuwe pastorie)
- ♦ campagne Hagemans-Caroly (in 1831 opgeslorpt voor de vergroting van het kerkhof)
- ♦ campagne Hanssens (bewoond door baron Van Werde, waar nu de pastorie staat)
- ♦ campagne Huys (1850, bevond zich achter de herberg het Hert)
- ♦ campagne de la Coste (1811, aangekocht door Leopold II in 1895) – op de kaart PVNH onderaan tegen de Van Praetlaan

- ♦ campagne Le Lorrain (1890, tussen de spoorweg en de Tielemansstraat))
- ♦ campagne dokter Martha (1877. De Molenbeekse dokter Felix Martha-Leyniers bouwde in 1873 een buitenverblijf. Het werd in 1933 afgebroken voor de tentoonstelling van 1935)
- ♦ campagne Matthieu (rond 1850. Later kwam hier het ouderlingengesticht)
- ♦ campagne Meeus (zie hierboven)
- ♦ campagne Meyer (1851. In 1848 gebouwd door burgemeester J.J. Deby. Eerst kasteel Stellenbos genoemd. Nu het Stuivenbergkasteel)
- ♦ campagne Navir (1875. Ook bekend als campagne Medori, naar zijn echtgenote Josephine Medori, de zangeres. Op de hoek van de de Vrière- en de Medoristraat)
- ♦ campagne Opdenberg (1840, op de hoek van de Sint-Annadreef. In 1841 door de staat aangekocht))
- ♦ campagne Oppenheim (1824, op de Donderberg, daarvoor gekocht door Mevrouw Meyer-Claret van ex-burgemeester Deby. In 1868 door Leopold II gekocht)
- ♦ campagne Piers (zie hierboven)
- ♦ campagne Robyns (1855. Langs de Medoristraat en de Molenbeek.Vroeger Hondecot genoemd)
- ♦ campagne Stevens-Geens (1890, in de Medoristraat. In 1937 weeshuis van de stad Brussel)
- ♦ campagne Van der Aa (1890)
- ♦ campagne Vanderborght (1885 gebouwd door Victor Vanderborght. In 1902 gekocht door Leopold II voor zijn maîtresse Blanche Delacroix, alias barones de Vaughan. Afgebroken in 1956 voor de wereldtentoonstelling van 1958)
- ♦ campagne Van der Straeten (1890. Tussen het Roodhuis- en het Evenepoelplein)
- ♦ campagne Vanhoorde (1850, aan de Lakensteenweg voor de campagne de Munck)
- ♦ campagne Van Volxem (1853. Eigendom van de Lakense burgemeester Jules Van Volxem (1822-1893), burgemeester van 1872 tot 1877. Pas na zijn dood kon Leopold II het domein dat als een enclave in het Koninklijk Domein lag, in 1898 aankopen) – op de kaart PVNH ongeveer in het midden van de Van Praetlaan
- ♦ campagne Van Weerde (1851. Aan de Paleizenstraat, opgeslorpt in het Koninklijk Domein)
- ♦ campagne Waefelaer (1840. Voor het Ursulinenklooster te Drootbeek. Gerardus Waefelaer, gemeentesecretaris van Brussel, kocht het in 1837. Hij overleed in 1879)
- ♦ campagne Walckiers (het latere Belvédère)

En deze opsomming is zeker nog niet volledig. Signaleren we slechts de campagne Engler op de Donderberg, in 1823 gebouwd door bankier Joseph Engler, en na hem genoemd naar zijn schoonzoon baron Goethals en later naar Anspach, schoonzoon van de laatste eigenaar Henricus Deswert, vooraleer het domein in 1866 verkocht werd aan Leopold II. Op de kaart PVNH ziet men langs de Koninklijk Parklaan zowel de campagne Anspach als de Anspachpoort en de Anspachvijver.

Van sommige van deze campagnes is er een min of meer uitgebreide literatuur en iconografie, van anderen is er nauwelijks meer bewaard dan een vermelding in een of andere akte.

Hoe dan ook nog stof genoeg voor verdere opzoeken.

LAKENSE ORGELBOUWERS EN ORGELS

1^e VERVOLG
L. Candau

1.5 HET ORGEL IN VLAANDEREN

Inleidende beschouwingen en achtergrondinformatie

Het was een bewuste keuze om het verloop van de orgelgeschiedenis, gezien in een zeer brede context, te laten eindigen bij het einde van de 17^e eeuw. Daar het hier om een bescheiden poging gaat onze lezers een weinig vertrouwd te maken met een zeer complex onderwerp gaven we er de voorkeur aan in dit tweede deel het brandpunt te verleggen naar de Zuidelijke Nederlanden.

Vlaanderen heeft een rijke orgelgeschiedenis gekend. In kathedralen, parochiekerken en kloosterkapellen hebben vele gevarieerde exemplaren de tijd getrotseerd. Zij werden weliswaar op bepaalde tijdstippen aan geslaagde of minder geslaagde restauraties en verbouwingen onderworpen. De scheiding tussen Noord en Zuid (1648) bracht mee dat het katholieke Zuiden een eigen orgelprofiel ging ontwikkelen, aangepast aan de eredienst. De door Spanje militair gevoerde contrareformatie bracht Vlaanderen en Brabant terug tot de katholieke kerk. De voor-reformatorische rol van het orgel bleef aldus behouden (toon van de koorzang aangeven – de koorzang altemnerend begeleiden – de dienst uitleiden met een naspel).

In het Noorden behield het orgel een burgerlijke functie als stadsorgel. In de stad Haarlem in de St. Bavokerk staat de bezoeker oog in oog met een van de meest monumentale en exuberante orgels die in Europa te vinden zijn. Het instrument werd in 1738 gebouwd door de Amsterdammer Christian MÜLLER en telt meer dan 5.000 pijpen.

In de Zuidelijke Nederlanden bleef het orgel beperkt van omvang in zijn verdere ontwikkeling. Welke invloeden onderging nu de orgelbouw in onze gewesten?

Reeds voor de reformatie had de orgelbouw in het Zuiden een gemeenschappelijke voedingsbodem met de Brabantse school (orgelbouwersdynastieën NIEHOFF en VAN HAEGEN). Enkele impulsen kwamen wel vanuit Duitsland (H. GOLTFUSS, J. G. BADERS en CH. PENCELER). Op het einde van de 17^e eeuw komt er beïnvloeding vanuit Noord-Frankrijk. Het kustgebied ontwikkelt dan weer een eigen orgelprofiel met de school VAN BELLE en VAN EYNDE uit Ieper. Meer landinwaarts drukt J. B. FORCEVILLE zijn stempel op de Vlaamse orgelbouw. In het Zuiden van Brabant en het Luikse wordt de orgelkunst beïnvloed door orgelmaker LE PICARD.

In de 18^e eeuw krijgt de orgelbouw in de Zuidelijke Nederlanden een Frans trekje maar de invloed uit Parijs dringt toch niet door.

Wat nu de bediening betreft, wordt het Vlaamse orgel tot in het midden van de 19^e eeuw manueel bediend. Het blijft op de scheidingslijn staan

van twee grote ontwikkelingen in de West-Europese orgelcultuur: het noordelijke Hollands-Duitse orgel in de 17^e eeuw en het zuidelijke Franse orgel in de 18^e eeuw. Alhoewel het tot geen van beide ontwikkelingen kan gerekend worden assimileert het wel van beide enkele karakteristieken.

Er mag gerust gesteld worden dat het Vlaamse orgel beslist een eigen fy-sionomie heeft, zowel wat het meubel als wat het instrumentaal patroon betreft. Tegen het midden van de 18^e eeuw ontwikkelt het Vlaams barokke klankbeeld zich tot elegante en speels getinte rococo-muziek. De Gentse orgelbouwer Pieter VAN PETEGHEM, zijn zonen en kleinkinderen tekenen voor deze meesterlijke vormgeving!

In het Oostelijk deel van Vlaanderen evolueert dat rococo naar de 19^e eeuw toe naar een classicistische stijl door vermaarde figuren zoals H. DELHAYE in Antwerpen, P. J. DE VOLDER in Gent en Brussel en T. SMET in Duffel. Ook de instrumenten gebouwd door de VAN PETEGHEM-familie hadden een zeer hoge artistieke waarde.

Na de Franse Revolutie wordt de vrij persoonlijke en ambachtelijke stijl van het Vlaamse orgelpatrimonium hier en daar ontsloten voor bredere internationale stromingen. Imitatiestemmen van orkestinstrumenten worden toegevoegd waardoor het klassieke opbouwpatroon afbrokkelde. De vernauwde liturgische functie bracht mee dat het orgel zich moest inpassen in kleine orkestensembles... de romantiek kondigt zich aan.

Brusselse toonaangevende organisten zoals F. J. FETIS en J. N. LEMMENS sloten zich aan bij de internationale muziekstromingen zodat de streekeigen orgelbouw overspoeld werd door invloeden uit het buitenland. Buitenlandse orgelbouwers deden hun intrede: J. MERKLIN en B. DREYMAN. Gaandeweg werden alle neuzen richting Parijs gekeerd waar A. CAVAILLE-COLL het boegbeeld werd van het romantische orgel. Hij bouwde voor de St. Niklaaskerk in Gent een groot orgel (1856) dat toonaangevend werd voor de weg die de Belgische orgelbouw met figuren als F. LORET, H. LORET, MERKLIN en zijn opvolger SCHIJVEN, P. FORREST en CH. ANNEESSENS bij ons verder zouden bewandelen.

Na 1850 werden meerdere plaatselijke kleinschalige ambachtelijke familieateliers omgevormd tot orgelfabrieken met een grote productiecapaciteit. Daarnaast ontstonden toeleveringsateliers gespecialiseerd in het pijpwerk. Dit had voor gevolg dat de ambachtelijke productie van het pijpwerk, eertijds het identificatie-element van elke orgelbouwer, in het gedrang kwam. "Zelf pijpen maken" werd aldus van ondergeschikt belang.

Alleen de grootste namen wisten zich tot in de eerste decennia van de 20^e eeuw te handhaven. Het is dus niet verwonderlijk dat de teloorgang van het kunstambacht op het einde van de 19^e eeuw een tijdperk van gestandaardiseerde assemblage-orgelbouw inleidde en gedurende lange tijd, niet alleen in Vlaanderen maar ook in de ons omringende landen, de 20^e eeuw bezoodelde. Er ontstond een bikkelharte concurrentiestrijd rond de orgelbedrijven en dit veroorzaakte bijgevolg het verval van de orgelbouwcultuur.

In de nasleep hiervan verloor de Vlaamse orgelkunst haar identiteit.

De organisten geloofden stevast in een "grootste-gemene-deler-orgel", geschikt om eender welke stijlrichting voort te brengen. Uit die mentaliteit ontstond een onbeduidende nieuwbouw en oude orgels werden in meer of mindere mate aangepast, uitgebreid en getransformeerd naar de nieuwe smaak. Het gebrek aan vakkennis en stielvaardigheid werkte de ontwrichting van het stijlconcept van deze orgels in de hand en verminkte bovendien hun pijpenbestand en mechanische organisatie!

Eindelijk kwam in de jaren 1950 een orgelvernieuwingsbeweging op gang en in het kielzog hiervan ging men de daaropvolgende twintig jaren over tot een "harde" renovering van de oude orgels. Vandaag beseffen onze specialisten dat deze ingrepen ten onrechte als "restauratie" beschouwd werden.

Een eerste echte orgelrestauratiebeweging kwam pas vanaf 1970 van de grond. Sedertdien werd het mogelijk met overheidssubsidies onze oude orgels te restaureren gesteund op WETENSCHAP en VAKKENNIS.

1.6. Vlaamse orgelgeschiedenis in kort bestek

Pro memorie

Tijdens de voorbereiding van deze artikelenreeks kwamen we tot de ontdekking welk een boeiend maar even onbekend onderwerp hier aangesneden werd.

Als gevolg van de federalisering van ons land kreeg een concreet orgelbeleid een dynamische impuls door de oprichting van de Directie Monumenten en Landschappen van de Vlaamse Gewestregering met een aparte cel voor orgelbestudering. Sedertdien is de publieke belangstelling voor de uitgave van wetenschappelijk onderbouwde studies en de alom in Vlaanderen georganiseerde orgelconcerten enorm toegenomen. Geïnformeerd over het bestaan van een Lakense orgeldynastie wordt meteen de belangstelling van LACA voor deze kunstvorm duidelijk.

We kunnen het niet genoeg benadrukken: de Plejaden van illustere orgelbouwers maar ook de orgelcultuur uit het Vlaamse verleden bleven lange tijd in de slagschaduw van de algemene bekendheid. We noemen slechts enkele namen die we later zullen ontmoeten in onze tekst: LANGHEDUL, BREBOS, VAN DER DISTELEN, LE ROYER, LANNOY, VAN HAEGHEN, FORCEVILLE, VAN PETEGHEM, DELHAY... Het waren gedreven mensen die het wonderlijke ambacht van het orgel-maken beoefenden, verre reizen ondernamen waarmee ze roem oogstten... net zoals de Vlaamse schilders. Zelfs de kleinere figuren die in de sporen van hun meesters traden, confermeerden, zoals verder zal blijken, hun technische vaardigheid.

Vlaamse orgelgotiek

Oorlog, branden en destructie waren bepalend voor de architecten van onze Vlaamse orgellandschappen en lagen aan de basis van de stijl- en modewisselingen. Helaas bestaat er nog slechts één orgel in Vlaanderen

dat dateert uit 1493. Het bevindt zich in de St. Germanuskerk van Tienen. Het trotseerde drie branden en nog veel meer oorlogen. Maar eind 19e eeuw ontsnapte het ternauwernood aan een definitieve vermindering. De vernieuwzuchtige orgelbouwer ANNEESSENS liet slechts 20 pijpen uit 1493 staan en schudde het binnenwerk flink door elkaar. De neogotieker-architect P. LANGEROCK liet de polychromie van het meubel halen en hing het hele geval op tot tegen het gewelf van de middenbeuk. Een belachelijke, ja zelfs beschamende toestand!

In 1988 werd, met als belangrijkste bestanddeel de oudst aanwezige kern van het pijpenbestand die uit 1673 van het J. DEKENS-orgel stamt, een restauratie uitgevoerd. De Tiense suikerfabriek sponsorde deze werken.

Vlaamse kathedraalorgels

Het aangehaalde verhaal uit Tienen is een uniek geval. Aan geen enkel kathedraalorgel in Vlaanderen viel zo een revalorisatie te beurt. Het Brussels kathedraalorgel ligt er als een puinhoop bij. (Dit was de toestand in 1991. Intussen werd een gloednieuw orgel geplaatst boven de pilaren van de hoofdbeuk, gebouwd door de Duits-Spaanse orgelbouwer Gerhard GRENZING in 2000. Het volledig gedemonteerde oude orgel werd in een depot ondergebracht) Dat van Gent in de ST. Baafskathedraal, verwezenlijkt door de orgelmakers BIS en D'ESTREE onderging de meest denkbare modegrillen van diverse organisten en orgelverbouwers.

In de loop van de 18^e eeuw mislukte een poging om het LANNOY-orgel (1654) van de Antwerpse kathedraal te verkopen. Het stond bekend als een meesterwerk, ja zelfs als een van de allermooiste orgels van Europa! Het werd voor 1890 verschillende keren onderworpen aan grondige herstellingen en renovaties door de orgelbouwers J. B. FORCEVILLE, L. DELHAYE, P. J. DEVOLDER. In 1890 echter stelde een commissie zich tot doel het instrument om te buigen tot een gigantische romantische orgelbouw. Het werk werd toevertrouwd aan het huis P. SCHIJVEN. Het werd het grootste dat hij ooit maakte (90 registers – 5.569 pijpen). Specialisten bevoordelden echter dat het orgel een ontgoochelende en bescheiden klank produceerde. In de acht volgende decennia zijn slechts enkele onbelangrijke wijzigingen aan het instrument te noteren. In 1983 begon de laatste restauratie. Op 27 april 1986 werd het terug in gebruik genomen. Het blijft inmiddels het grootste romantische orgeltype in ons land.

Het kathedraalorgel van Hasselt door BINVIGNAT in 1792 gebouwd bevat nog het pijpwerk uit 1594 van N. en J. NIEHOFF en kan van gelijkaardige commentaar worden voorzien.

Orgellandschappen en schoolvorming

Slechts zelden bergen oude orgelmeubels nog hun oorspronkelijk instrument. De hierboven besproken hoofdstedelijke orgels mogen als normatief beschouwd worden voor wat ooit in kleinere kerken gerealiseerd werd. Via deze "modellen" ontstonden eertijds typische "orgellandschappen", geken-

merkt door een zeer eigenaardige stijl. Binnen bepaalde regio's kristalliseerden specifieke stijleigenschappen tot "scholen". Zo bijvoorbeeld geldt het orgel van de Brugse kathedraal als de bekroning van de barokke orgelbouw in het huidige West-Vlaanderen. Het is een kenmerkende "kuststreek"-stijl die zich conservatief aan de 17^e eeuwse stijl heeft gehouden.

In het 18^e eeuwse Vlaanderen zet deze continuïteit zich door ondanks de invloed van nieuwlichters. Ook het 19^e eeuwse West-Vlaanderen zal de experimenten van het "romantische conflict" vermijden. De vier hoogste uitblinkers die het West-Vlaamse orgellandschap met een specifieke signatuur bedachten zijn de orgelbouwers HELLEWOUTD, LEDOU, VAN BELLE en VAN EYNDE.

Zij bouwden orgels van bescheiden omvang. De orgelkasten zijn rijkelijk versierd met post-renaïssancistisch beeldhouwwerk. De frontpijpen zijn met bladgoud belegd. De beelden op de orgelkast vertonen o.a. grijnzende saters met bokkenpoten en scherpe slingerbaarden.

Op de orgelkasten van bv. de kerken van Desselgem, Kwaadieper en andere kan men dit schertsende snijwerk nog steeds bewonderen. Met het vorderen van de tijd verdwijnen deze vervaarlijke uitbeeldingen. Zij ruimen de plaats voor gevleugelde musicerende engelenfiguren. Ernst en waardigheid is te vinden op het orgel van de Brugse St. Salvatoriekathedraal, gebouwd door VAN EYNDE in 1717. Zo ook in Oostkamp, Stalhille, Assebroek. De drieledige ritmiek van de frontindeling van het Brugse kathedraalorgel werd reeds toegepast door VAN BELLE in het orgel van de abdij van Zonnebeke (thans Desselgem). Het Brugse kathedraalorgel is als de bekroning van een orgelbouwschool die sinds LANGHEDUL was gegrondvest vanuit Ieper (einde 16^e eeuw). Na VAN EYNDE houden de BERGER-familie uit Brugge, de gebroeders DE RIJCKEL uit Kortrijk tijdens de 18^e eeuw het typisch West-Vlaams concept in ere. Zij het dan wel met krappere financiële middelen eigen aan genoemde gebieden. Maken hierop een uitzondering de BERGER-instrumenten in het Brugse zoals het Groot-Seminarie, het Begijnhof en Zuienkerke.

Men zou het niet verwachten maar de Antwerpse metropool slaagde er zelden in orgelbouwers binnen de stadsmuren te houden. Men zag zich aldaar verplicht elders bestellingen te plaatsen. Zo werd het sublieme orgel van de St. Pauluskerk gebouwd door N. VAN HAEGHEN (1654). Het werd nadien ingrijpend onder handen genomen door de in Antwerpen geïmmigreerde bouwers zoals J. B. FORCEVILLE en DELHAYE (1732).

De orgels van de St. Jacobskerk en de St. Carolus-Borromeuskerk werden respectievelijk vervaardigd door J. B. FORCEVILLE en C. DILLENS.

Tijdens de 17^e eeuw was Antwerpen dan ook een transitplek voor orgelmakers die uit Duitsland kwamen. Zo bv. H. GOLTFUSS die vanuit Keulen over Antwerpen naar de streek Mechelen-Leuven kwam. Hij zou hier trouwens een school vormen. Zijn zoon Peter en ook vader en zoon BREMER deden hun leermeester alle eer aan met de hoogwaardige orgels

die zij bouwden voor het Begijnhof in Leuven en vele andere kleinere instrumenten.

Jan DEKENS huwde later met de weduwe van H. GOLTFUSS en zorgde voor de stijlcontinuïteit met de herbouw van het orgel van de St. Germanuskerk in Tienen (1673).

Voor de Kempense streek is de inbreng van Duitse passanten van bijzondere betekenis. Ch. PENCELER verwierf grote faam met de instrumenten die hij bouwde in Geel, Balen en St. Geertrui in Leuven, maar ook met kleinere orgels in vele dorpskerkjes (bv. Pulle).

Ook hij was een voortrekker want zijn Duits-Vlaamse artistieke boodschap werd verder gezet door J. VERBUECKEN uit Geel (zie bv. zijn orgel in Engsbergen dat qua kwaliteit kan vergeleken worden met het VAN PETEGHEM-orgel in Haringe). De beide laatstgenoemde orgels zijn in tamelijk goede toestand bewaard gebleven maar dringend aan reparatie toe!

In Brabant ontwikkelde zich de orgelkunst totaal anders. De ingeweken Fransvlaming J. B. FORCEVILLE zou aldaar de tanende orgelbouw nieuw leven inblazen. In zijn Brussels atelier werkte hij met zijn zoon Thomas, P. VAN PETEGHEM, E. LEBLAS, J. B. GOYNAUT en VAN DER HAEGHEN. Van deze lieden bestaan er nog heel wat orgelmeubels waarvan het pijpwerk, of meestal een deel ervan, bewaard gebleven is. Na de tweede wereldoorlog werden vele orgels van de hand van bovengenoemde specialisten onherkenbaar gemaakt of zijn verloren geraakt. Dit geldt alvast voor de orgels gemaakt door GOYNAUT: O. L. V. van de Zavelkerk in Brussel, O. L. V.-kerk in Vilvoorde en O. L. V.-kerk in Lombeek.

Een reeks orgelbouwers vestigde zich in Nijvel en vond een gunstig werkterrein in Vlaanderen. De stamvader van deze school was F. COPPIN (uit Frankrijk afkomstig) die samen werkte met zijn zoon. Die bouwde vele kleine rococo-orgeltjes op de lijn lopend van Nijvel over Halle en Grimbergen naar Brussel. In dat atelier werkte o.a. A. ROCHET, zijn latere schoonzoon, die hetzelfde werkterrein koos. Hij kreeg echter veel kritiek van de VAN PETEGHEMS, die om hun vernietigend oordeel bekend stonden. Hoewel ROCHET met het orgel van Diegem (1792) een meesterwerk afleverde, staat hij wel bekend voor heel wat slordigheden.

In Gent zal de familie VAN PETEGHEM het Vlaamse rococo beoefenen tijdens de 18^e eeuw.

Rond deze orgelmakersdynastie bestaat er een ganse reeks van nevenfiguren in het Oost-Vlaamse territorium. De aldaar nog bestaande orgels ondanks oorlog en destructie dragen allen de (helaas gehavende) signatuur van de grote gangmakers die voor het eerst in Vlaanderen blijk gaven van marketing en management. Minder begaafden werden stelselmatig geridiculiseerd. Dat gebeurde zelfs met een VAN DER HAEGHEN die als leerjongen in het VAN PETEGHEM-atelier begonnen was. Nu is het zo dat het orgelambacht na de Franse Revolutie steeds meer in de verdrukking kwam. Kleermakers, wasblekers, kaarsenmakers,

zeeldraaiers, schilders en kosteren dringen het orgelbouwkundig terrein binnen. Een uurwerkmaker uit Gent zette met zijn kaarspannetje "per malheur" de kerk in vuur en vlam bij het stemmen van een orgel!

DE 19^e EEUW

De eersten die erin slaagden de hegemonie van de VAN PETEGHEM-dynastie te counteren waren de Gentenaar DE VOLDER en de Dendermondse familie LORET. Een nieuwe orgelvisie, "de romantiek", drong zich op na de Belgische Onafhankelijkheid in 1830. Zoals hiervoor reeds aangegeven werd was de eigenlijke gangmaker van deze nieuwe opvatting de organist FETIS. Door zijn dictatoriaal optreden volgden de orgelbouwers maar schoorvoetend. De sluwste onder hen, J. MERKLIN, gaf kruiperig de aanklager gelijk!

In zijn atelier in Brussel werkte ook de Brusselaar P. SCHIJVEN, die zijn persoonlijkheid drukte op de productie van zijn werkgever. Van het ogenblik dat MERKLIN zich uit de zaak terugtrok zal P. SCHIJVEN instrumenten realiseren die tot de beste van de Belgische romantiek behoren. Zijn toendertijd geroemde zonen, zijn medestanders LORET, ANNEESSENS, KERKHOFF en nog vele anderen blijken thans slechts schaduwlopers te zijn van deze stijlrichting waarin P. SCHIJVEN en ook de Parijse geniale bouwer CAVAILLE-COLL toonaangevend waren. Andere orgelmakers zoals een HOOGHUYS (Brugge), een LOVAERS (Nevele en Gent), en ook een CAPPUYNS (Mechelen) bleven vasthouden aan een stijl geklemd tussen rococo en romantiek.

Vermelden wij ook nog dat H. LORET de slag van FETIS wist te pareren door de bouw van het grote orgel in de abdij van Averbode. Zijn broer F. LORET bouwde echter luxe-orgels op straatniveau... grote kasten met weinig inhoud.

In de orgelbouwwereld was de concurrentiestrijd intussen losgebroken. Zelfs een CAVAILLE-COLL in Parijs onderging de verdringingspolitiek van enkele Belgische bouwers. In België gingen orgelmakers zoals een HOOGHUYS, een FORREST en een M. VAN PETEGHEM, ja zelfs een Ch. ANNEESSENS de dieperik in. Door de industriële arbeidsideologie ging het kunstambacht ten onder, ontkracht en verlamd.

Gedurende 75 jaren legden de firma's zich toe op een soort post-romantisme met accenten op technische experimenten op het vlak van toets- en registerfracturen.

Slechts de CAVAILLE-COLL leerlingen VAN BEVER uit Laken distancieerden zich van deze strekkingen.

In de volgende afleveringen zullen we zeer uitgebreid ingaan op het leven en werk van deze orgeldynastie die nog voortleeft buiten Laken tot op de dag van vandaag. Deze informatie lag voor het grijpen in de bibliotheek van het Bestuur Monumenten en Landschappen van de Vlaamse Gemeenschap waarvan we dankbaar gebruik maken, in het bijzonder van

de doorgedreven studies van de heer FELIX wiens werk we aldaar ook konden raadplegen.

(wordt vervolgd)

Bronnen:

1. GABY MOORTGAT: "Oude orgels in Vlaanderen", Uitgave van de Dienst Pers en Publikaties van de B. R. T., brochure Nr. 21, 1964, waaruit ook de afbeeldingen van het orgel in de St. Pauluskerk te Antwerpen (p. 28) en van dat van het Groot Begijnhof in Leuven (p. 76)
2. A. FAUCONNIER en P. ROOSE: "Orgels van Vlaanderen", Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap - Bestuur Monumenten en Landschappen, 1991, waaruit ook de afbeeldingen van het orgel in de St. Amanduskerk in Denderleeuw (p. 67) en van dat in de St. Rochuskerk in Waasmunster (p. 105)

St-Pauluskerk Antwerpen - Nicolaas Van Haeghen 1654

*Groot Begijnhof Leuven - Peter Goltfuss
1696*

*St-Rochuskerk Waasmunster - P.J.
Vereecken 1874*

St-Amanduskerk Denderleeuw - P. Van Peteghem 1767

La(e)ken Revisited

Steph Feremans

Laca, de geschied- en heemkundige kring van Laken heeft gedurende de voorbije maanden intensief gewerkt aan de ontsluiting van een bijzonder stukje erfgoed, en is dan ook bijzonder trots in het kader van de feestelijkheden rond 175 jaar dynastie u het resultaat hiervan aan voorintekensprijs te kunnen aanbieden.

Het betreft een digitaal facsimile uitgave van De Zangvogels te Laken – Les Oiseaux Chanteurs de Laeken, Boek van Hare Majesteit Koningin Elisabeth/ Livre de sa Majesté la Reine Elisabeth uit 1952, het allereerste multimediale werk ooit in België verschenen.

We verkregen hiervoor een forse projectsubsidie van de Brusselse schepen voor Vlaamse aangelegenheden, dhr. Bruno De Lille en van gewestminister Pascal Smet in zijn rol als collegelid verantwoordelijk voor het erfgoed.

Dit “Klankboek” of “Livre Sonore” zag het licht dankzij het vernuft van een asielzoeker, de volharding van Koningin Elisabeth en de centen van een rechtse staalbaron.

Het bestond uit vier 78-toerenplaten, voorbeeldig gescheiden door geribbeld bordkarton en een boek van 84 blz., gebundeld in een koningsblauwe kartonnen box van 26x26x4 cm, bovenaan geïllustreerd door een zilveren tekening van het Paleis van Laken vanuit vogelperspectief. In het oorspronkelijke boek vond men een 50-tal pagina's 'tekst en uitleg', 3 kleurenfoto's en 66 zwartwit foto's. De inhoudsopgave van de platen werd geïllustreerd door pentekeningen van de betrokken vogels van de hand van Erna Pinner, ook politiek vluchteling uit Nazi-Duitsland, toen wereldberoemd illustratrice van ondermeer Bambi's children. De foto's zijn grotendeels van Eric Hosking, een Engelsman die als enige ooit van louter vogelfotografie zijn beroep kon maken. Zijn werk wordt vandaag in ere gehouden en verder gezet door de Eric Hosking Trust, een van die oerdegelijke Engelse instellingen die over het Britse erfgoed waken en tegelijk verdere ontwikkelingen en onderzoek ondersteunen. De teksten en de opnames zijn van Ludwig Koch.

Deze Koch was een voormalige operazanger en organisator van tentoonstellingen die als jongetje van 8 al in 1889 misschien de eerste maar in ieder geval de oudste nog bestaande opname van vogelgezing realiseerde. In 1928 begon hij te werken voor EMI-Duitsland en ontwikkelde toen het concept 'Klankbuchen' of met andere woorden de combinatie van een geschreven, een visueel en een auditief medium. Vandaag heet dat multimedia, maar ook toen waren nieuwe media makkelijker dan ooit te combineren. Die uitgaven, en degene die hij later als politiek vluchteling in Engeland maakte kenden een groot succes. Het is des te eigenaardiger dat het tot '52 zou duren vooraleer een Nederlands/Franse uitgave van zulk een klankboek in België, Nederland en Frankrijk verkrijgbaar zou worden.

Hoe dan ook, Koningin Elisabeth had naast haar vele andere interesses een bijzondere liefde voor het gezang van de vogels opgevat, en liep al sinds de jaren twintig rond met plannen om de Lakense liedzangers eens op te nemen. Het was haar zoon Leopold III die haar viavia in contact bracht met de juiste persoon, de hierboven genoemde Ludwig Koch.

Vanaf hun eerste ontmoeting in 1937 tot het eind van hun leven konden beide hoofdpersonages bijzonder goed met elkaar opschieten. Het historische achtergrondartikel bij deze heruitgave belooft enkele mooie voorbeelden aan te dragen. Hetzelfde artikel onthult u ook een totnogtoe door Belgische historici over het hoofd gekeken bron over deze opnames, nl de autobiografie van dhr. Koch zelf, in Engeland uitgegeven in 1955. Uit het Koninklijk archief werden ook heel wat wetenswaardigheden gehaald, en ten slotte verschijnt de toen verborgen gebleven financier, baron, later graaf de Launoit aan de oppervlakte.

Buiten genoemde personages hebben nog heel wat andere prominenten hun steentje bijgedragen aan dit werk, ook al kwamen hun namen uiteindelijk niet in het boek terecht. Deze spelers achter de schermen, waaronder onder meer Graaf de Streel, privésecretaris van hare majesteit worden in een afzonderlijk hoofdstukje belicht.

In de heruitgave trachten we de 'look and feel' van de toenmalige royale luxe-editie te evoceren. In een klein kartonnen doosje (12x12x1,5) met zelfde opdruk vindt u twee cd's en een inlegboekje.

De eerste cd bevat enkel de volledige audio opnames van het vogelgezing, een klein half uur in totaal, meer niet. Hierop beluistert u een 35-tal toen nog veel voorkomende vogels in het Brusselse. Meer: in tegenstelling tot de steriele en cleane vogelgezing die op hedendaagse opnames te beluisteren is hoort u hier in de achtergrond tal van andere vogels, blaffende honden, loeiende koeien, rollende donderwolken en het

rangeerstation van Schaarbeek in volle actie in de lente van 1938. Toen immers vonden de opnames plaats. De oorlog en de koningskwestie zouden het afwerken van het Klankboek nog 14 jaar ophouden. Dit lentefrisse geluid werd meer dan vakkundig gerestaureerd door de mensen van het geluidsarchief van de VRT, en is gegarandeerd in de komende donkere winterdagen een hoogst aangename en rustgevende belevenis.

De tweede is een cd-rom waarop pdf.files met kopieën van beide oorspronkelijke boeken, een uitgebreid achtergrondartikel, een ornithologische bijdrage van Vogelbescherming Vlaanderen en nog enkele heemkundige items rond Schoonenberg uit de voorbije 17 jaargangen van Laca-Tijdingen. Daar bovenop krijgt u in primeur een paar foto's en andere bijlagen, waar mogelijk interactief geïllustreerd met klank en geselecteerde internetlinks.

Het inlegboekje (tweetalig) bevat enkele illustraties waaronder een uniek kleurenportret van de 'rode-vorstin-verpleegster' en herneemt de originele inleiding van Koningin Elisabeth in haar mooiste handschrift. U krijgt het hier alvast bij wijze van voorschot in facsimile:

Tussen al wat mooi en beminneenswaardig
is op onze wereld, is er wellicht niets
dat ons meer ontroert dan de zang
der vogels.
Gamen met de bloemen, zijn het de
vogels die het nog schuchtere Kinderhart
voor het eerst tot de natuur toegang
verleenen. Zij zijn het die de eerste
vleugels schenken aan de verbeelding
van het Kind en aan zijn nog verrukke-
lijk onbaatzuchtige gedachten. Voor
deze tere harten en verbeeldingen
hebben wij de zangen opgeslagen van
de vogels in het park van Laken.
Aan alle Kinderen draag ik dit werk
op en nodig hen vriendelijk uit
omge broeders de vogels te beluisteren.

Elisabeth

Lente 1952

Behalve dat ze de vlinders vergeten was schuilt er zeer veel wijsheid in die woorden. Het is een uitnodiging tot verwondering, nieuwsgierigheid en ook een boodschap van vrede die al voor de oorlog in haar geest rijpte en nadien met zoveel meer overtuiging uitgesproken werd. Op aandringen van de financier werd het werk dan ook via minister van onderwijs Harmel op 3000 exemplaren aan de Belgische scholen geschonken. Dit gebaar hoopt Laca te herhalen voor de Brusselse scholen dankzij de steun van de ministers Van Hengel en Dupuis. Daarnaast zal ook de Brusselse afdeling van de Jeugdbond voor Natuur en Milieu, een nationale jeugdvereniging die zich specialiseert in natuurexploratie een aantal exemplaren toegeschoven krijgen. Op die manier hopen we de boodschap van Elisabeth en het respect voor natuurschoon bij de stadsjongeren te verspreiden. Van de weeromstuit hopen we natuurlijk ook enige interesse voor de lokale geschiedenis op te wekken: heemkunde hoeft zelfs voor jongeren niet saai te zijn!

Van de overige 2000 klankboeken werden er een duizendtal verkocht aan de toenmalige astronomische prijs van 1000 BEF en de rest werd via de koningin zelf en haar secretariaat naar goeddunken verdeeld tot ongeveer het laatste exemplaar in 1967 het paleis verliet.

Op de website www.Laca.tk vindt u bij wijze van voorbeeld alvast enkele uittreksels uit het Nederlandstalige klankboek en twee typerende vogelzangen.

Dankzij voornoemde subsidies kan U deze unieke heruitgave bestellen aan de bijzonder lage voorintekenprijs van € 12,5 i.p.v. de latere detailprijs van € 15. U dient daartoe dat bedrag te storten op de Laca rekening 068-2095230-57 voor 15 oktober 2006, met als mededeling La(e)ken Revisited. Vermeldt u wel zorgvuldig uw adres en voeg € 2,38 toe aan verzend- en verpakkingskosten, tenzij u het na 15 november zelf komt afhalen in de openbare bibliotheek van Laken, Nekkersdal, Emile Bockstaellaan 107.

INHOUD

Ten Geleide	L. Candau	1
Kortelings verschijnt		
Campagnes Piers & Meeus	W. van der Elst	13
Orgelbouwers in Laken	L. Candau	19
La(e)ken Revisited	St. Feremans	28